

James Burnham

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ*

«ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» ΣΥΝΗΘΩΣ ορίζεται με όρους όπως «αυτοκυβερνησία» ή «κυβέρνηση από το λαό». Η ιστορική εμπειρία μας αναγκάζει να συμπεράνουμε ότι δημοκρατία, μ' αυτήν την έννοια, είναι αδύνατη. Οι μακιαβελικοί έδειξαν ότι η πρακτική αδυνατότητα δημοκρατίας σχετίζεται με διάφορους παράγοντες: με φαινομενικά σταθερές ψυχολογικές τάσεις της κοινωνικής ζωής, και, πάνω απ' όλα, με τις αναγκαίες τεχνικές συνθήκες κοινωνικής οργάνωσης. Εφ' όσον οι μελλοντικές προσδοκίες μας βασίζονται μόνο στη μαρτυρία του παρελθόντος κι αφού δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι όσες τάσεις και συνθήκες εμπόδιζαν τη δημοκρατία κατά το παρελθόν θα αναχαιτιστούν στο μέλλον, οφείλουμε, από επιστημονική έποψη, να υποστηρίξουμε ότι δημοκρατική αυτοκυβέρνηση αποκλείεται για το μέλλον όπως απουσίαζε κατά το παρελθόν.

Η θεωρία της δημοκρατίας ως αυτοκυβερνησίας πρέπει, κατά συνέπεια, να αντιμετωπιστεί σαν μύθος, τύπος, ή παράγωγο. Δεν ανταποκρίνεται σε καμμία πραγματική ή ενδεχόμενη κοινωνική πραγματικότητα. Διαμάχες γύρω από το περιεχόμενο της θεωρίας είναι σχεδόν εντελώς άχρηστες στη διασάφηση των κοινωνικών γεγονότων.

Δεν έπεται, ωστόσο, ότι η δημοκρατική θεωρία (συνεχίζω ν' ανα-

* James Burnham, *The Machiavellians. Defenders of Freedom*, N.Y. 1943, John

Day Company Inc.

φέρομαι στη δημοκρατία με τη σημασία της «αυτοκυβερνησίας» ή «κυβέρνησης από το λαό») δεν ασκεί κάποια επιρροή στην κοινωνική δομή. Η θεωρία δεν περιγράφει επακριβώς κάθε κοινωνικό γεγονός. Οι κοινωνίες δεν κυβερνώνται από το λαό, από κάποια πλειοψηφία· όλες οι κοινωνίες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ονομάζονται δημοκρατικές, κυβερνώνται από μειοψηφία. Η κυρίαρχη μειοψηφία επιδιώκει όμως συνεχώς να δικαιολογεί και να νομιμοποιεί ως ένα βαθμό την κυριαρχία της μέσω κάποιου τύπου, χωρίς τον οποίο η κοινωνική δομή θα κατέρρεε. Η θετική σημασία της δημοκρατικής θεωρίας ανάγεται σε έναν τέτοιου είδους πολιτικό τύπο. Επίσης, ορισμένες πολιτικές πρακτικές συνδέονται με το δημοκρατικό τύπο: η πρακτική της ψηφοφορίας, ιδιαίτερης σπουδαιότητας, απλώνεται σ' ένα αξιοσημείωτο τμήμα των ενήλικων μελών της κοινωνίας, όπου κάποια ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης της κατονομασίας ορισμένων κρατικών επισήμων, εγκρίνονται μέσω της εκλογικής διαδικασίας.

Ο δημοκρατικός τύπος και η πρακτική της ψηφοφορίας δεν σημαίνουν αφ' εαυτών την αυτοκυβέρνηση του λαού. Συγκροτούν, πάραυτα, ειδικό μηχανισμό κυριαρχίας της μειοψηφικής ελίτ, διαφορετικό από άλλους μηχανισμούς. Σαν ειδικός μηχανισμός κυριαρχίας, επηρεάζουν την κοινωνική δομή με διαφορετικό τρόπο από άλλους μηχανισμούς. Γενικά, ασκούν ιδιαίτερο είδος επιρροής στην επιλογή των μελών της κυρίαρχης τάξης. Όταν, για παράδειγμα, υπάρχει στην κοινωνία μια κατεστημένη κυρίαρχη τάξη που χρησιμοποιεί κάποιο μη-δημοκρατικό τύπο (έναν αριστοκρατικό τύπο, λόγου χάριν) για να δικαιολογήσει τη θέση της, η επιρροή του δημοκρατικού τύπου και του εκλογικού μηχανισμού τείνουν να αποδυναμώσουν τη θέση της κατεστημένης κυρίαρχης τάξης. Επιπρόσθετα, η κοινωνική παρουσία του εκλογικού μηχανισμού τείνει φυσικά να ευνοήσει εκείνα τα άτομα που είναι ικανά να χρησιμοποιούν το μηχανισμό· κατά τον ίδιο τρόπο, σε μια κοινωνία όπου η κυριαρχία στηρίζεται άμεσα στη δύναμη, οι ικανότεροι στη μάχη ευνοούνται έναντι των υπολοίπων.

Μπορούμε να δούμε πώς αυτός λειτούργησε κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα. Εκείνη την εποχή, σε πολλά έθνη υφίστατο ακόμη ένα

αριστοκρατικό τμήμα της κυρίαρχης τάξης που χρησιμοποιούσε μη-δημοκρατικούς τύπους, κι ούτε ήθελε ούτε μπορούσε να χειριστεί τον εκλογικό μηχανισμό. Ύπ' αυτές τις συνθήκες, ο δημοκρατικός τύπος και η εισαγωγή ευρύτερου εκλογικού μηχανισμού αποδυνάμωσαν τη θέση της παλαιότερης, μη-δημοκρατικής αριστοκρατίας και βοήθησαν τα μέγιστα τη νεότερη, καπιταλιστική ελίτ. Η εξάπλωση του δημοκρατικού τύπου και των εκλογικών πρακτικών ήσαν σημαντικοί, αλλά και ουσιαστικοί, παράγοντες για την άνοδο των καπιταλιστών στην ηγεμονική θέση της μοντέρνας κυρίαρχης τάξης.

Δεν μπορούμε, εν τούτοις, να συμπεράνουμε ότι η επιρροή του δημοκρατικού τύπου και ο εκλογικός μηχανισμός ταυτίζονται πάντα. Όταν μεταβάλλονται οι περιστάσεις, η επίδραση μπορεί κάλλιστα να έχει εντελώς διαφορετικά αποτελέσματα, όπως ακριβώς η σπορά του φθινοπώρου διαφέρει στ' αποτελέσματά της από τη σπορά της άνοιξης. Σήμερα οι περιστάσεις δεν είναι εκείνες του 18ου αιώνα: για τον απλούστατο λόγο ότι δεν υφίσταται πλέον κάποια κατεστημένη κυρίαρχη τάξη που να χρησιμοποιεί μη-δημοκρατικό τύπο.

Εάν αναρωτιόμαστε ποια είναι στην εποχή μας τα βασικά αποτελέσματα του δημοκρατικού τύπου αυτοκυβέρνησης και του ψηφοφορικού μηχανισμού, οφείλουμε ν' απαντήσουμε ότι ενισχύουν τη διεθνή τάση προς το βοναπαρτισμό. Δύσκολα μπορούμε ν' αρνηθούμε πως τούτη η τάση υπάρχει, πως είναι η πλέον αδιαμφισβήτητη πολιτική διάθεση της γενιάς μας. Σε όλα τα αναπτυγμένα έθνη παρατηρούμε την εξέλιξη προς εκείνη τη μορφή διακυβέρνησης όπου κάποια μικρή ομάδα ηγετών, ή ένας και μόνον ηγέτης, απαιτεί ν' αντιπροσωπεύει και να μιλά για όλο το λαό. Ο ηγέτης, ως ενσάρκωση της θέλησης όλου του λαού, αξιώνει απεριόριστη εξουσία, και φρονεί πως όλα τα ενδιαμέσα πολιτικά σώματα, όπως κοινοβούλια ή τοπικές κυβερνήσεις πρέπει νάναι πλήρως εξαρτημένα από την κεντρική εξουσία, τη μόνη νόμιμη για το λαό. Το καθεστώς νομιμοποιείται δημοκρατικά χρησιμοποιώντας τον ψηφοφορικό μηχανισμό για δημοψηφίσματα. Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά του βοναπαρτισμού. Τα βρίσκουμε πλήρως αναπτυγμένα στη Γερμανία και στη Ρωσία· προσεγγίζονται όλο και περισσότερο στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ο βοναπαρτισμός είναι εντελώς διαφορετικός τύπος διακυβέρνησης προς ό,τι οι άνθρωποι του 19ου αιώνα ονόμαζαν συνήθως δημοκρατία. Παρ' όλα αυτά, όπως διαπιστώσαμε, ο βοναπαρτισμός δεν παραβιάζει το δημοκρατικό τύπο ούτε την καθορισμένη θέση της ψηφοφορίας. Εύλογα μπορεί να υποστηριχθεί πως η βοναπαρτιστική θεωρία είναι το λογικό και ιστορικό αποκορύφωμα του δημοκρατικού τύπου, όπως ακριβώς υποστηρίζεται ότι το δημοψήφισμα είναι η τελειότερη μορφή δημοκρατικής ψηφοφορίας. Ο βοναπαρτιστής ηγέτης θεωρεί τον εαυτό του, και θεωρείται, ως πεμπτουσία του δημοκράτη· ο δεσποτισμός του είναι απλά ο παντοδύναμος λαός που αυτοκυβερνάται και αυτοπειθαρχείται. Αυτά υποστηρίζουν οι ίδιοι οι βοναπαρτιστές ηγέτες καθώς και οι υποστηρικτές τους. Όταν η δημοκρατία ορίζεται με όρους αυτοκυβερνησίας δεν μπορεί να υπάρχει πειστική δημοκρατική απάντηση.

Όποτε μεταφράζουμε τυπικά νοήματα σε πραγματικά νοήματα, σύμφωνα με τη μέθοδο που χρησιμοποιήσαμε στο πρώτο μέρος για να διευκρινήσουμε την πολιτική του Dante, («η εποχή του λαού», «η εποχή του κοινού ανθρώπου»), γίνονται, όμοια με το «κράτος του λαού» και την «αταξική κοινωνία», παραλλαγές του πραγματικού νοήματος, το οποίο είναι «ο αιώνας του πολιτικού βοναπαρτισμού» ή «το βοναπαρτιστικό κράτος».

Το συμπέρασμα τούτο επικυρώνεται από τις ομιλίες και τα γραπτά του Αντιπροέδρου Wallace, ο οποίος είναι σ' αυτήν τη χώρα ο σπουδαιότερος προφήτης του βοναπαρτιστικού *mystique*. Ο Wallace, όπως θυμόμαστε, ουδέποτε κατείχε αιρετό αξίωμα προ του 1941. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι κατέχει τη σημερινή θέση του μόνον λόγω της προσωπικής απαίτησης του Προέδρου, πράγμα αντίθετο στις προηγούμενες επιθυμίες σχεδόν όλων των αντιπροσώπων στο Συνέδριο του Δημοκρατικού Κόμματος, το 1940. Το χρίσμα του Wallace από το Συνέδριο και η συμβολή του στην εκλογική νίκη του Roosevelt δεν ήταν, επομένως, αυθόρμητη έκφραση της θέλησης είτε των εκλεκτόρων είτε του λαού εν γένει, παρά δημοψηφισματική επιβεβαίωση μιας απόφασης που στην πραγματικότητα την έλαβε ο ηγέτης.

Η πλέον αξιοσημείωτη, έως τώρα, έκφραση των απόψεων του

Wallace ήταν ο λόγος τον οποίο εκφώνησε στο Madison Square Garden, της Νέας Υόρκης, την 8η Νοεμβρίου 1942. Η ίδια η παρουσία του στη συγκέντρωση υπήρξε αρκετά ενδεικτική. Οργανώθηκε από επιτροπή, δημιουργημένη από τους Αμερικανούς αντιπροσώπους της Κομμουνιστικής Διεθνούς η οποία και αυτοαποκαλείτο «Κογκρέσσο αμερικανο-σοβιετικής φιλίας». Ο τύπος παρέβλεψε τη λεπτομέρεια ότι η υπό συζήτηση επανάσταση δεν ήταν η επανάσταση ενάντια στον τσαρισμό, που έλαβε χώρα το Μάρτιο του 1917, αλλά η νοεμβριανή επανάσταση των μπολσεβίκων ενάντια στην κοινοβουλευτική-δημοκρατική κυβέρνηση του Kerensky, η επανάσταση που κατά την εξέλιξή της οδήγησε στη πιο ακραία ολοκληρωτική-βοναπαρτιστική διακυβέρνηση της ιστορίας. Ο Wallace άνοιξε την ομιλία του ως εξής: «Βοηθήσαμε τους Ρώσους ώστε να εορτάσουν τούτο το απόγευμα μια ένδοξη επέτειο».

Μόνον οι πρώτες τρεις παράγραφοι της ομιλίας περιέχουν κάποιες αναφορές στο σημερινό πόλεμο. Τα υπόλοιπα είναι συγκριτικός κοινωνικός σχολιασμός της Ρωσίας και των Ηνωμένων Πολιτειών και διακήρυξη κοινωνικού προγράμματος. Μετά την παράθεση κάποιων απηρχαιωμένων φράσεων του Tocqueville για τη Ρωσία, ο Wallace ανακαλύπτει πως «Ρωσία και Ηνωμένες Πολιτείες ομοιάζουν πολύ περισσότερο απ' όσο θα φανταζόταν ο Tocqueville». «Και οι δύο», υποστηρίζει, «μοχθούν για την εκπαίδευση, την παραγωγικότητα και τη μόνιμη ευτυχία του συνηθισμένου ανθρώπου».

Ο σκοπός του Wallace, από κοινού με τη Ρωσία, είναι «η νέα δημοκρατία, η δημοκρατία του συνηθισμένου ανθρώπου». Τούτη η νέα δημοκρατία «δεν συμπεριλαμβάνει μόνο τη διακήρυξη των δικαιωμάτων, αλλά και οικονομική δημοκρατία, εθνική δημοκρατία, εκπαιδευτική δημοκρατία, και δημοκρατία στην αντιμετώπιση των φύλων», ενώ όλα «πρέπει να συντεθούν σε ένα αρμονικό όλο». Από τους πέντε αυτούς τύπους που συναπαρτίζουν το αρμονικό όλο της δημοκρατίας του κοινού ανθρώπου, ο Wallace πιστεύει ότι η Ρωσία υπερτερεί τα μάλα σε τέσσερις, πλην «της Διακήρυξης των δημοκρατικών Δικαιωμάτων». Ας μη φανταστούμε πως τούτο είναι ρωσικό ελάττωμα. «Ορισμένοι στις Ηνωμένες Πολιτείες» —και τα συμφραζόμενα δεί-

χνουν ξεκάθαρα πως ο Wallace συγκαταλέγει εαυτόν ανάμεσά τους— «πιστεύουν ότι υπερτονίσαμε όσα ονομάζονται πολιτική δημοκρατία ή Διακήρυξη Δημοκρατικών Δικαιωμάτων. Στην ακραία εκδοχή του, αυτό οδηγεί σε τραχύ ατομισμό, εκμετάλλευση, ατελέσφορη έμφαση στα πολιτειακά δικαιώματα¹ ακόμα και σ' αναρχία».²

Δύο μήνες πριν από αυτή την ομιλία του Wallace, παρουσιάστηκε μια ενδιαφέρουσα διατύπωση κάποιας άλλης άποψης του βοναπαρτιστικού δόγματος στο ξαφνικό διάγγελμα με το οποίο ο Πρόεδρος διέταξε το Κογκρέσο να περάσει νέα αντιπληθωριστική νομοθεσία. Ο Πρόεδρος είπεν: «Ζητώ το Κογκρέσο να πάρει αυτή την πρωτοβουλία από την πρώτη Οκτωβρίου. Η αδράνειά σας πέραν τούτης της ημερομηνίας θα με αναγκάσει, λόγω των αναπόδραστον ευθυνών μου προς το λαό της χώρας, να μεριμνήσω ώστε η πολεμική προσπάθεια να μην κινδυνεύσει πια από το φάσμα οικονομικού χάους. Στην περίπτωση που το Κογκρέσο αποτύχει να δράσει, και μάλιστα ικανοποιητικά, θ' αποδεχθώ την ευθύνη και θα δράσω εγώ. Εφ' όσον οι αγροτικές τιμές σταθεροποιούνται, πρέπει και οι μισθοί να σταθεροποιηθούν. Αυτό και θα κάνω... Όταν κερδηθεί ο πόλεμος, οι εξουσίες βάσει των οποίων δρω, αυτόματα επανέρχονται στο λαό — στον οποίο και ανήκουν». Στο σύντομο αυτό απόσπασμα υπάρχει πλούσιο υλικό για μελλοντική έρευνα της συνταγματικής ιστορίας των Ηνωμένων Πολιτειών. Είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικό να κατανοήσουμε πως το Εκτελεστικό, ως ο άμεσα υπεύθυνος αντιπρόσωπος του λαού, μπορεί πλέον να παραγκωνίσει το Κογκρέσο, και ότι οι εξουσίες στο

1. Όλα τα δικαιώματα που δεν παρ-
αχωρούνται από το Σύνταγμα των ΗΠΑ
στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση κι ούτε
αφαιρούνται από τις καθέκαστον πολι-
τείες (Σ.τ.Μ.).

2. Τα χωρία που παραθέτω προέρχο-
νται από το τυπωμένο κείμενο των *New
York Times*, 9 Νοεμ. 1942. Όπως σε
κάθε παράγωγο οι λέξεις του Wallace
δεν έχουν οποιοδήποτε συσχετισμό με

τα συμβάντα. Χωρίς να λάβουμε υπ'
όψη τη φανταστική ανάλυσή του για τις
μυστικές συνθήκες (την οποία δεν ανέ-
φερα), οι παραπάνω αντιλήψεις για τις
κοινωνικές συνθήκες μιας «δημοκρατίας
Ανθρώπινων Δικαιωμάτων» είναι πέρα
για πέρα ανόητες από την έποψη της
ιστορικής επιστήμης. Είναι ωστόσο ση-
μαντικές σαν εκδηλώσεις διαθέσεων ή
κατάλοιπων.

όνομα των οποίων δρα σήμερα το Εκτελεστικό δεν προέρχονται από τη νομοθεσία του Κογκρέσσου αλλά, και πάλι, άμεσα από το λαό — ο οποίος, κρίνοντας από το υπονοούμενο της τελευταίας πρότασης, τις έχει μεταβιβάσει για την ώρα στο Εκτελεστικό, το οποίο μπορεί να τις ασκεί ως άνευ περιορισμών πληρεξούσιος (εάν ο λαός δεν είχε παραδώσει τις εξουσίες του στο Εκτελεστικό, θα στερείτο νοήματος η προοπτική ότι, μετά τον πόλεμο, οι εξουσίες θα «επανέλθουν στο λαό»).

Εάν έχουμε κατά νου τη συνάφεια βοναπαρτισμού και δημοκρατικού τύπου διακυβέρνησης από το λαό, δεν μας ξενίζει ό,τι υπό διαφορετικές συνθήκες θα έμοιαζε σαν παράδοξο πολιτικό φαινόμενο: ο ταχύς πολλαπλασιασμός ατόμων αυτής της χώρας που ορθά θα μπορούσαν να ονομαστούν «δημοκράτες ολοκληρωτικοί». Νοσηρές εφημερίδες όπως η PM της Νέας Υόρκης, διαψευσμένοι ποιητές σαν τον Archibald MacLeish, χολερικοί γραφειοκράτες σαν τον Harold Ickes, λασπολόγοι επιφυλιδογράφοι, όπως ο Walter Winchell, που προσπαθούν να ξελασπώσουν, γιοι τραπεζικών που καταδυναστεύονται από ενοχές, σαν τον Corlis Lamont, συγγραφείς, σαν τον Walter Millis, που πασχίζουν να ξεχάσει το κοινό ότι κάποτε έκριναν απαραίτητο να λεχθεί κάτι ενάντια στον πόλεμο, φιλόδοξοι συγγραφείς αστυνομικών ιστοριών, όπως ο Rex Stout, υπουργοί που νέμονται τις πολιτικές διακηρύξεις τις οποίες ανακάλυψαν σαν συνοδοιπόροι του κομμουνιστικού κόμματος — οι άνθρωποι αυτοί είναι, όπως εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε από ομιλίες, άρθρα και βιβλία, οι πλέον ακραίοι δημοκράτες της χώρας και πιθανά στον κόσμο. Στο όνομα της δημοκρατίας τους, υποστηρίζουν τα βοναπαρτιστικά ήθη και συνηγορούν για την κατάπνιξη των συγκεκριμένων θεσμών και των συγκεκριμένων δικαιωμάτων και ελευθεριών που προστατεύουν ακόμη το άτομο από την προέλαση του αχαλίνωτου κράτους.

Ο Huey Long ήξερε πολύ περισσότερα για πολιτική απ' όσα θα μάθουν ποτέ όλα τούτα τα πρόσωπα μαζί. Όταν έλεγε ότι εάν ο φασισμός καταστρέψει τη δημοκρατία σ' αυτή τη χώρα, θα το κάμει στο όνομα της δημοκρατίας, προέβλεπε επακριβώς το ρόλο που οι δημοκράτες ολοκληρωτικοί παίζουν σήμερα. Η γνώμη του, αναλυμένη

στη γλώσσα που χρησιμοποιήσαμε, μπορεί να διατυπωθεί κάπως έτσι: η βοναπαρτιστική εξέλιξη του δημοκρατικού τύπου αυτοκυβέρνησης θα χρησιμοποιηθεί στην προσπάθεια να καταστραφούν τα συγκεκριμένα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα τα οποία κάποτε σχετίζονταν με την ιδέα της δημοκρατίας.

Να μη νομίζουμε πως αυτό το φαινόμενο περιορίζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες. Μερικοί άνθρωποι υιοθετούν την αφελή άποψη ότι σ' άλλες χώρες ο δεσποτισμός καθιδρύθηκε στ' όνομα του δεσποτισμού, ότι δικτάτορες που απεργάζονταν την κατάλυση της ελευθερίας ξεκαθάρισαν στο λαό πως έκαναν ακριβώς δαύτο. Ποτέ, φυσικά, δεν συνέβη κάτι τέτοιο. Οι μοντέρνοι δεσποτισμοί προελαύνουν στο όνομα «των εργατών» ή «του λαού». Το σταλινικό σύνταγμα του 1936 είναι, το εγγυώμεθα, το δημοκρατικότερο στον κόσμο. Ο ναζισμός εκφράζει, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, τις βλέψεις και την ύψιστη ελευθερία ολόκληρου του γερμανικού λαού, και μάλιστα, όταν η Ευρώπη άρχισε να κατακτάται από τη Γερμανία, όλων των ευρωπαϊκών λαών· κι αναμφίβολα, εφ' όσον τα ναζιστικά όπλα στεφθούν μ' επιτυχία, θα κάμουν το ίδιο για τους λαούς όλου του κόσμου. Οι έντιμοι άνθρωποι ποτέ δεν κατάφεραν ν' αποκτήσουν κάποιο αποκλειστικό προνόμιο στα δημοκρατικά συνθήματα.

ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ, η ανάλυση προσδιόρισε τη «δημοκρατία» με όρους «αυτοκυβέρνησης» ή «κυβέρνησης από το λαό». Η ανάλυση ισχύει μόνο για δημοκρατία ερμηνευμένη κατ' αυτόν τον τρόπο. Αληθεύει, ωστόσο, πως υπάρχουν κι άλλες σημασίες συνδεδεμένες εν γένει με τη λέξη «δημοκρατία», χωρίς καμμιά σχέση με την «αυτοκυβερνησία».³

Εάν δεν εξετάσουμε τους λεκτικούς ορισμούς που ο περισσότερος

3. Μια τέτοιου είδους σημασία, όπως είδαμε, αναφέρεται σε κοινωνική δομή όπου υπάρχει αρκετά γρήγορη ταξική κυκλοφορία κι έτσι είναι σχετικά εύκολο για μέλη των μη-ελίτ ή των παιδιών τους να ανέλθουν στην ελίτ. Εδώ δεν

ασχολούμαι μ' αυτήν τη σημασία που ήδη αναπτύχθηκε σε κάποιο βαθμό. Όλοι οι μακιαβελλικοί πιστεύουν ότι η γρήγορη ταξική κυκλοφορία συνεισφέρει στην ενίσχυση και την ευτυχία κάποιων κοινωνιών.

κόσμος, συμπεριλαμβανομένων των λεξικογράφων, δίνει για τη «δημοκρατία», αλλά τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η λέξη σε πρακτικές εφαρμογές επί υποθέσεων της εποχής μας, ανακαλύπτουμε ότι δεν έχει τίποτα να κάνει με αυτοκυβερνησία — πράγμα που δεν εκπλήσσει καθόσον δεν υπάρχει κάτι τέτοιο. Πρακτικά, στον πραγματικό κόσμο κι όχι στο μυθικό κόσμο των ιδεολογιών, «δημοκρατία» σημαίνει πολιτικό σύστημα όπου υπάρχει «ελευθερία»: δηλαδή, ό,τι ο Mosca ονομάζει «ένδικη άμυνα», μέτρο ασφάλειας για το άτομο που το προστατεύει από την αυθαίρετη και ανεύθυνη άσκηση προσωπικής εξουσίας. Ελευθερία ή ένδικη άμυνα, συν τοις άλλοις, συνοψίζεται κι εστιάζεται στο *δικαίωμα αντίστασης*, το δικαίωμα όσων αντιτίθενται στην κυβερνώσα ελίτ να εκφράσουν δημόσια τις αντίθετες απόψεις τους και να οργανώσουν την κατίσχυση τούτων των απόψεων.

Η προσδιορισμένη μ' αυτόν τον τρόπο δημοκρατία, με όρους ελευθερίας, δικαιώματος αντίστασης, δεν είναι ούτε κατ' ελάχιστον τύπος ή μύθος. Ποτέ δεν θα κατορθώσουμε ν' αποφανθούμε κατά πόσον η δημοκρατική βούληση των αντίστοιχων λαών αντιπροσωπεύεται γνησιότερα από τις κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών και της Αγγλίας παρά από τις κυβερνήσεις Ιαπωνίας, Γερμανίας, Ρωσίας και Ιταλίας. Δεν μπορούμε ν' αποφανθούμε επειδή το όλο πρόβλημα είναι πλασματικό και οι συναφείς λογομαχίες καθαρά ρητορικές.⁴ Παραμένει ωστόσο γεγονός, αντικειμενικό και παρατηρήσιμο γεγονός, πως σε κάποιες κοινωνίες υπάρχει ελευθερία ενώ σε κάποιες άλλες όχι· ή, μιλώντας ακριβέστερα, υπάρχει περισσότερη σε μερικές κοινωνίες, λιγότερη σε άλλες. Είναι γεγονός ότι σήμερα υπάρχει περισσότερη ελευθερία, πολύ περισσότερη, στην Αγγλία ή τις Ηνωμένες Πολιτείες, απ' ό,τι σε Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία ή Ιαπωνία· όπως είναι γεγονός ότι σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχει λιγότερη

4. Αυτός είναι ο λόγος, παρεμπιπτόντως, για τον οποίο οι δημοκράτες πολιτευτές δυσκολεύονται όταν διαβεβαιώνουν, όπως απαιτεί ο δημοκρατικός τύπος, πως όλοι οι λαοί θα 'πρεπε

να έχουν κυβερνήσεις δικής τους επιλογής. Πάντοτε κάποιος μπορεί να θέσει το άχαρο ζήτημα πως ο γερμανικός λαός ίσως να προτιμάει τον Χίτλερ, ή ο ιαπωνικός τον Μικάδο.

ελευθερία απ' ό,τι 15 ή ακόμη και 2 ή 3 χρόνια πριν.

Οι μοντέρνοι μακιαβελλικοί, όπως ο ίδιος ο Μακιαβέλλι, δεν σπαταλούν χρόνο συζητώντας τα υπέρ και τα κατά του μύθου της δημοκρατίας η οποία ορίζεται ως αυτοκυβερνησία. Ενδιαφέρονται βαθύτατα όμως για την πραγματικότητα της δημοκρατίας η οποία ορίζεται ως ελευθερία. Γνωρίζουν ότι σε μια κοινωνία ο υπαρκτός βαθμός ελευθερίας είναι γεγονός μεγάλης σπουδαιότητας για το χαρακτήρα της γενικής κοινωνικής ζωής και για όσα άτομα ζουν στη συνάφεια αυτής της δομής.

Τι σημαίνουν ελευθερία, ένδικη άμυνα, δικαίωμα αντίστασης για κάποια κοινωνία; Ας εξετάσουμε τα συμπεράσματα της μακιαβελλικής ανάλυσης στο ερώτημα. Παρακάμπτω το αποτέλεσμα της παρουσίας ή απουσίας ελευθερίας στην ατομική αυτοδιαμόρφωση (για μένα πράγμα ουσιώδες και σημαντικό) γιατί θα οδηγούσε σε προβλήματα υποκειμενικής ηθικής αξιολόγησης που θα ήθελα να αποφύγω· θα περιοριστώ σε παρατηρήσιμες διακρίσεις κοινωνιολογικής υφής.

Σε όλες τις επικράτειες ανθρωπίνου ενδιαφέροντος, η ελευθερία είναι αναγκαία συνθήκη της επιστημονικής προόδου. Αυτό είναι φανερό αφού η επιστήμη μπορεί να προχωρήσει μόνον όπου υπάρχει πλήρης ελευθερία προβολής υποθετικών προτάσεων σε αντίθεση προς επικρατούσες γνώμες. Ο Pareto, μάλιστα, νομίζει ότι η ελευθερία είναι αναγκαίος όρος μιας επιστημονικής μεθόδου: «Εξυπακούεται ότι προτού κάποια θεωρία υπολογιστεί αληθινή, είναι ουσιαστικά αναγκαίο να υπάρχει πλήρης ελευθερία αμφισβήτησής της. Κάθε περιορισμός, έστω έμμεσος και μακρινός, που επιβάλλεται σ' οποιοδήποτε κρίνει σκόπιμο να τη διαψεύσει αρκεί για να προκαλέσει υποψίες ως προς αυτή. Ως εκ τούτου ελευθερία έκφρασης σκέψης, ακόμη και σε αντίθεση προς τη γνώμη της πλειοψηφίας ή όλων, ακόμη και όταν θίγει τα αισθήματα των λίγων ή των πολλών, ακόμη κι όταν γενικά αποτιμάται σαν παράλογη ή εγκληματική, πάντα αποδεικνύεται χρήσιμη στην ανακάλυψη αντικειμενικής αλήθειας».⁵ Ας προστεθεί ότι η

5. Από το *Mind and Society* (568), του Vilfredo Pareto, μεταφρασμένο από τους Arthur Livingston και Andrew

Bongiorno, cop. 1935, Harcourt, Brace and Com., Inc.

ελευθερία μπορεί να υφίσταται εντός περιορισμένων επιστημονικών πεδίων (των φυσικών επιστημών, για παράδειγμα) έστω κι αν έχει εξαλειφθεί γενικά στις πολιτικές και κοινωνικές υποθέσεις. Παρ' όλα αυτά, σε τέτοιες συνθήκες, η συνέχισή της σε περιορισμένα πεδία θα ήταν επισφαλής, όπως αποδεικνύεται από την πολιτική επέμβαση μοντέρνων ολοκληρωτικών κυβερνήσεων (ειδικά Ρωσίας και Γερμανίας) ώστε να καταστείλουν ή να μειώσουν την ελευθερία σε πεδία σαν αυτά της βιολογίας και της φυσικής.

Η εμπειρία μοιάζει να δείχνει ότι, σχεδόν πάντα, η ελευθερία είναι συνθήκη για προωθημένο «επίπεδο πολιτισμού», με την έννοια που χρησιμοποιεί ο Mosca την έκφραση. Μ' άλλα λόγια, η ελευθερία είναι απαραίτητη ώστε να καταστεί δυνατή η πληρέστερη απελευθέρωση των άδηλων κοινωνικών δυνάμεων και των υπαρκτών δημιουργικών ορμών της κοινωνίας, όπως και η μέγιστη ανάπτυξή τους. Χωρίς ελευθερία μπορεί να υφίσταται σημαντική εξέλιξη σε κάποια περιορισμένη επικράτεια —στη θρησκεία, ίσως, ή στην πολεμική τεχνική, ή σε συμβατικά στυλ τέχνης— όμως η καταναγκαστική συμβατικότητα στην επίσημη γνώμη περιστέλλει την ποικιλία και αμβλύνει τη δημιουργική ζωντάνια όχι μόνο σε τέχνες κι επιστήμες μα και στις οικονομικές και πολιτικές υποθέσεις.

Ελευθερία ή αυτονομία σημαίνει πάνω απ' όλα, όπως είπα, την ύπαρξη δημόσιας αντιπολίτευσης στην κυβερνώσα ελίτ. Η αποφασιστική ιδιομορφία που έχει μια ελεύθερη κοινωνία βρίσκεται στο γεγονός ότι η ύπαρξη δημόσιας αντιπολίτευσης (ή αντιπολιτεύσεων) είναι ο μοναδικός αποτελεσματικός έλεγχος στην εξουσία της κυβερνώσας ελίτ.

Οι μακιαβελλικοί είναι οι μόνοι οι οποίοι μας είπαν όλη την αλήθεια περί εξουσίας. Άλλοι συγγραφείς είπαν το πολύ πολύ την αλήθεια μόνο για ομάδες πέραν εκείνης στο όνομα της οποίας οι ίδιοι μιλούν. Οι μακιαβελλικοί προσφέρουν ολοκληρωμένη καταγραφή: το πρωταρχικό μέλημα, πρακτικά, όλων των κυρίαρχων έγκειται στην εξυπηρέτηση δικών τους συμφερόντων, στη διατήρηση της δικής τους εξουσίας και των προνομίων τους. Δεν υπάρχουν εξαιρέσεις. Καμμιά θεωρία, καμμιά επαγγελία, καμμιά ηθική, κανένα απόθεμα καλής θέ-

λησης ή θρησκεία δεν θα αναχαιτίσει την εξουσία. Ούτε ιερείς ούτε στρατιώτες, ούτε εργατικοί ηγέτες ούτε επιχειρηματίες, ούτε γραφειοκράτες, ούτε φεουδαλικοί άρχοντες δεν διαφέρουν αναμεταξύ τους στο βασικό τρόπο που θα χρησιμοποιήσουν την εξουσία. Μοναχικοί άγιοι, μ' ατομική πρόθεση ν' απαλλαγούν από το νόμο της εξουσίας, θα συσχετίζονται πάραυτα με τούτην μέσω αποστολών, συνεργατών και οπαδών προς τους οποίους δεν μπορούν, στην οργανωμένη κοινωνική ζωή, ν' αποφύγουν δεσμεύσεις.

Μόνον εξουσία αναχαιτίζει εξουσία. Η αναχαιτίζουσα εξουσία εκφράζεται με την ύπαρξη και τη δράση αντιπολίτευσης. Κατά παράδοξο τρόπο και για καλή τύχη, έχει παρατηρηθεί πως η ανασχετική επίδραση κάποιας αντιπολίτευσης υπερβαίνει κατά πολύ την υποθετική δύναμή της. Όπως ξέρουν όλοι όσοι έχουν εμπειρίες από οργανώσεις, ακόμη και μια μικρή αντιπολίτευση, εφ' όσον υπάρχει και δρα πραγματικά, είναι σε θέση να εμποδίσει σ' αξιοσημείωτη έκταση τις υπερβολές της ηγεσίας. Όταν όμως κάθε αντιπολίτευση έχει καταστραφεί, δεν υπάρχει πια κανένας περιορισμός στο τι οφείλει να πράττει η εξουσία. Ένας δεσποτισμός, οποιοδήποτε είδος δεσποτισμού, μπορεί να φανεί ευεργετικός μόνον κατά τύχη.

Μπορεί ωστόσο να υποστηριχθεί, όπως κάνουν αναρχικοί και αιρετικοί μαρξιστές, πως η επιρροή της αντιπολίτευσης στον περιορισμό των κυρίαρχων έχει ούτως ή άλλως ελάχιστη σημασία για τις μη-ελίτ, για τις μάζες. Η παρουσία αντιπολίτευσης σημαίνει απλά ότι υπάρχει διάσπαση στην κυρίαρχη τάξη· εάν κάποια αποκλεισμένη ελίτ αντικαταστήσει την κυβερνώσα ελίτ, πρόκειται τότε μόνο για μεταβολή στο προσωπικό των κυρίαρχων. Οι μάζες παραμένουν οι κυριαρχούμενοι. Γιατί θα 'πρεπε να ενδιαφερθούν; Και τι συμφέρον έχει η μεγάλη πλειοψηφία από την όλη διαδικασία;

Είναι αλήθεια πως η αντιπολίτευση αποτελεί μόνον τομέα της ελίτ ως όλο. Αληθεύει επίσης πως όταν η αντιπολίτευση παίρνει την κυβερνητική εξουσία πρόκειται μόνο για μεταβολή αρχόντων. Οι δημαγωγοί της αντιπολίτευσης ισχυρίζονται πως η νίκη τους θα είναι θρίαμβος του λαού· ψεύδονται όμως, όπως κάνουν πάντα οι δημαγωγοί. Εν τούτοις, το αληθοφανές αυτό πόρισμα δεν ευσταθεί· δεν ισχύει

ότι οι δραστηριότητες της αντιπολίτευσης δεν ενδιαφέρουν τις μάζες. Μέσω κάποιας περιέργης κι έμμεσης διαδρομής δίκην ελευθερίας, επιστρέφουμε στην αυτοκυβερνησία, την οποία δεν καταφέραμε ν' ανακαλύψουμε διαμέσου κάποιας ομαλής πορείας.

Η παρουσία αντιπολίτευσης σημαίνει κάποια ρωγμή στην κυρίαρχη τάξη. Μέρος του αγώνα ανάμεσα σε τμήματα της κυρίαρχης τάξης είναι καθαρά εσωτερικό. Ελιγμοί, ραδιουργίες, αλλά και δολοφονίες συντελούνται στην πορεία των αδιάκοπων μηχανοραφιών. Όταν, όμως, η αντιπολίτευση είναι δημόσια, αυτό σημαίνει πως οι συγκρούσεις δεν λύνονται μόνο με εσωτερικές μεταβολές στην υπάρχουσα ελίτ. Η αντιπολίτευση αναγκάζεται να προβεί σε κινήσεις προς τα έξω, πέραν των ορίων της άρχουσας τάξης. Εφ' όσον η κυριαρχία στηρίζεται στην ικανότητα να ελέγχει τις υπαρκτές κοινωνικές δυνάμεις, η αντιπολίτευση επιδιώκει να προσελκύσει δυνάμεις με το μέρος της, και να προσεταιριστεί νέους ηγέτες οι οποίοι προέρχονται από τις γραμμές της κοινωνίας. Σ' αυτό το εγχείρημα, θα υποσχεθεί ορισμένα προνόμια σε διάφορες ομάδες: εάν πετύχει, οφείλει να κρατήσει μερικές τουλάχιστον υποσχέσεις. Ταυτόχρονα, ο αγώνας υποκινεί νέες απαιτήσεις πολλών ομάδων, ακόμη και από μη-ελίτ. Τελικά, η αντιπολίτευση θα προσπαθήσει να καταστρέψει το κύρος της κυβερνώσας ελίτ εκθέτοντας τις αδικίες της διοίκησής της, που τις ξέρει πολύ καλύτερα από τις μάζες.

Η κυβερνώσα ελίτ, αντιμέτωπη με αυτήν την πολλαπλή επίθεση, για να κρατήσει τον έλεγχο, εξαναγκάζεται με τη σειρά της να κάνει ορισμένες παραχωρήσεις και να αντισταθμίσει τουλάχιστον μερικές από τις οφθαλμοφανέστερες καταχρήσεις. Το τελικό έμμεσο αποτέλεσμα του αγώνα, που από μια έποψη είναι μόνο μάχη ανάμεσα σε δυο κύκλους ηγετών, μπορεί έτσι νάναι ευεργετικό για μεγάλα τμήματα των μαζών. Οι μάζες, αποκλεισμένες λόγω του σιδερένιου νόμου της ολιγαρχίας από την άμεση και απελευθερωτική αυτοδιακυβέρνησή τους, είναι σε θέση να περιορίσουν και να ελέγχουν, έμμεσα, την εξουσία των αρχόντων τους. Ο μύθος της αυτοκυβερνησίας μεταφράζεται σε μέτρο πραγματικότητας ένεκα του γεγονότος της ελευθερίας.

Αυτά, λοιπόν, είναι τα κύρια αποτελέσματα της πολιτικής ελευθερίας, του φιλελευθερισμού, πάνω στην κοινωνική δομή. Το ζήτημα όμως της ελευθερίας δεν τελειώνει, όπως οι μακιαβελικοί δείχνουν άνευ περιστροφών, στο στοιχειώδες πολιτικό επίπεδο. Δεν εξηγούν απλά τι είναι ελευθερία, τι σημαίνει για την κοινωνία, αλλά και σε ποιες συνθήκες διατηρείται. Το δικαίωμα δημόσιας αντιπολίτευσης στους κυρίαρχους, η καρδιά της ελευθερίας, δεν θα παραμείνει ζωντανό με ευχές —κι εκτός αυτού είναι αμφίβολο ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων ενδιαφέρεται και πολύ γι' αυτό με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Απαιτεί την κοινωνική ύπαρξη κάποιου αριθμού σχετικά αυτόνομων «κοινωνικών δυνάμεων», όπως τις ονομάζει ο Mosca. Προϋποθέτει ότι καμμία ξέχωρη κοινωνική δύναμη —ο στρατός ή ο χρηματικός πλούτος, η εκκλησία, ή η βιομηχανική διαχείριση, η γεωργία ή η εργασία ή η κρατική μηχανή, οποιαδήποτε κι αν είναι— δεν θα είναι τόσο ισχυρή ώστε να απορροφήσει τις υπόλοιπες κι ως εκ τούτου δεν θα είναι σε θέση να κυριαρχήσει σ' όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής. Όταν συμβεί κάτι τέτοιο, δεν γίνεται να υπάρχει ουσιαστικής αντιπολίτευση στους κυρίαρχους, γιατί η αντιπολίτευση δεν μπορεί να έχει κάποιο κοινωνικό βάρος και επομένως δεν μπορεί να περιορίσει την εξουσία των κυρίαρχων. Μόνον όταν υπάρχουν αρκετές διαφορετικές ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις, που δεν υποτάσσονται εντελώς σε κάποια κοινωνική δύναμη, μπορεί να υπάρχει και διασφάλιση ελευθερίας, εφ' όσον μονάχα τότε υπάρχει αμοιβαία εποπτεία και ισορροπία ικανή να συγκρατήσει την εξουσία. Δεν υπάρχει καμμία δύναμη, καμμία ομάδα και καμμία τάξη που να είναι ο προστάτης της ελευθερίας. Η ελευθερία διαφυλάσσεται απ' όσους είναι αντίθετοι στην υπαρκτή κυρίαρχη εξουσία. Αντιπολίτευση που δεν εκφράζει γνήσιες κοινωνικές δυνάμεις είναι τόσο ασήμαντη, εν αναφορά προς την εδραιωμένη εξουσία, όσο οι παλιοί γελωτοποιοί της αυλής.

Από τούτη την έποψη πρέπει να καταλάβουμε πληρέστερα τον πολιτικό προσανατολισμό των δημοκρατών ολοκληρωτικών. Το κράτος, λένε, όταν καθοδηγείται από τον ηγέτη τους —και έτσι θα γίνεται πάντα, επειδή εκλαμβάνουν σαν ηγέτη τους εκείνον που συμβαίνει να είναι σε θέση ισχύος— είναι ο λαός. Δημοκρατία είναι η

κυριαρχία του λαού. Κατά συνέπεια, δημοκρατία είναι η κυριαρχία του κράτους. Όποτε το κράτος αφομοιώνει μια ακόμη πλευρά κοινωνικής ζωής, πρόκειται για νίκη της δημοκρατίας. Κατά συνέπεια και πιο συγκεκριμένα: κάποιος σοβαρός κριτικός του κράτους ή των πολιτικών του λογίζεται συνοδοιπόρος και προδότης. Οι «ομάδες πίεσης», όπως τις ονομάζουν —δηλαδή όσες ομάδες με τις ενέργειές τους αντιπροσωπεύουν την αλληλεπίδραση αυτόνομων κοινωνικών δυνάμεων, μοναδικό θεμέλιο της ελευθερίας— είναι δολιοφθορείς της δημοκρατίας. Η εκκλησία είναι φασιστική εάν επιδιώκει να έχει δικά της σχολεία, ανεξάρτητα από το κρατικά ελεγχόμενο εκπαιδευτικό σύστημα. Ο John L. Lewis είναι ναζί επειδή αρνείται να επιτρέψει στο εργατικό κίνημα του τομέα του να ενσωματωθεί στον κρατικό εργασιακό μηχανισμό. Η βιομηχανική διαχείριση παίζει το παιχνίδι του εχθρού αφού επισημαίνει πως και οι κρατικές υπηρεσίες σφάλλουν όταν υποστηρίζουν ότι μπορεί να αυξηθεί η παραγωγή χάλυβα ακολουθώντας αφηρημένους πολιτικούς στόχους αντί να αποδεχθούν τις συνέπειες της μοντέρνας τεχνολογίας. Οι δάσκαλοι γίνονται κατάσκοποι εάν θέλουν να ελέγχουν, στο όνομα της ειδικευσης και της επάρκειας, την παρουσίαση των αντικειμένων τους. Οι αγρότες είναι φυγόπονοι όταν υποστηρίζουν πως δεν μπορούν ν' αυξήσουν τη γαλακτοκομική παραγωγή τους δίχως χέρια για ν' αρμέξουν τις αγελάδες τους. Οι σκεπτικιστές είναι γνωστοί αντιδραστικοί εφ' όσον αμφιβάλλουν, έστω και ήπια, ότι ο κρατικός έλεγχος καθ'αυτόν θα ξεριζώσει όλη τη διαφθορά από ιδιωτικά μονοπώλια, ή θ' απελευθερώσει τον Τύπο και το ράδιο από κάθε παραμόρφωση ειδήσεων.

Οι δημοκράτες ολοκληρωτικοί συμφωνούν πολιτικά αναμεταξύ τους, και είναι συνεπείς προς ό,τι εννοούν με «δημοκρατία». Συμπίπτουν επίσης όταν επιτίθενται από κοινού στα θεμέλια της ελευθερίας. Προπύργια της ελευθερίας δεν είναι η ενότητα αλλά η διαφορά, ούτε το μοντέρνο κράτος αλλά ο,τιδήποτε είναι σε θέση να διατηρηθεί καθ'αυτόν ενάντια στο κράτος, ούτε οι ηγέτες αλλά οι ανένδοτοι αντίπαλοι των ηγετών, ούτε η συμμόρφωση με την επίσημη γνώμη αλλά σταθερή κριτική.

Αξιομημόνευτος βαθμός ελευθερίας δεν είναι κάτι το σύνηθες στην

ανθρώπινη κοινωνία. Εάν ανατρέξουμε στην ανθρώπινη ιστορία, στο μέτρο των δυνατοτήτων μας, γίνεται φανερό ότι τα δεσποτικά καθεστώτα είναι πολύ συνηθέστερα απ' ό,τι ελεύθερα καθεστώτα, και θα ήταν λογικό να υποθέσουμε ότι ο δεσποτισμός κι όχι η ελευθερία άπτεται της ανθρώπινης φύσης. Περαιτέρω, ειδικές περιστάσεις της εποχής μας βαραίνουν εναντίον της ελευθερίας. Ο Pareto δείχνει πως η μέγιστη εξωτερική δύναμη μιας κοινότητας στον αγώνα της εναντίον άλλων κοινοτήτων για επιβίωση δεν χρειάζεται να συμπίπτει μ' ένα μέγιστο εσωτερικής ευημερίας για τα μέλη της κοινότητας. Διανύουμε σήμερα μια περίοδο όπου ο εξωτερικός αγώνας επιβίωσης βρίσκεται στην πιο οξεία φάση του. Πολλοί ειλικρινείς άνδρες αισθάνονται ότι η ελευθερία, έστω και αν είναι δυνατό να συμβάλει περισσότερο στην εσωτερική ευημερία, δεν μπορεί ν' ανταγωνιστεί το δεσποτισμό στον εξωτερικό αγώνα. Η ελευθερία, υποστηρίζουν, συνεπάγεται μεγάλη σπατάλη ενέργειας, αρκετή χρονοτριβή, υπερβολική διάσπαση. Αυτά τα αισθήματα τους διευκολύνουν ν' αποδεχτούν την έλλειψη ελευθερίας σαν ένα αναπόδραστο πεπρωμένο.

Έπειτα, στην οικονομική δομή, οι οικονομικοί διακανονισμοί, που κατά τη διάρκεια κάμποσων προηγούμενων αιώνων υποβοηθούσαν την πολιτική ελευθερία, σύντομα εξαφανίζονται. Στην οικονομία, η ατομική ιδιοκτησία κεφαλαίου σήμαινε διασπορά οικονομικής εξουσίας και μερικό διαχωρισμό ανάμεσα σε οικονομικές και άλλες κοινωνικές δυνάμεις ούτως ώστε να εμποδίζεται ο σχηματισμός κάποιας κατακλυσμιαίας μοναδικής κοινωνικής δύναμης. Σήμερα η άνθηση της διαχειριστικής επανάστασης οφείλεται στην απανταχού συγκέντρωση οικονομικής εξουσίας στον κρατικό μηχανισμό, συντελώντας στην ενότητα και συνάμα στον έλεγχο των άλλων σημαντικών κοινωνικών δυνάμεων —στρατού, εκπαίδευσης, εργασίας, δικαίου, πολιτικής γραφειοκρατίας, τέχνης, ακόμη και επιστήμης. Αυτή η εξέλιξη, επίσης, τείνει να καταστρέψει τη βάση όσων κοινωνικών αντιθέσεων κρατούν ζωντανή την ελευθερία.

Θα ήταν παράλογο ν' αρνηθούμε την έκταση κατά την οποία στις μέρες μας οι δυο τούτοι παράγοντες επισκιάζουν τις προοπτικές ελευθερίας. Πάραυτα, δεν έχω πεισθεί ότι αρκούν για να καταστήσουν

ανέφικτη την ελευθερία. Το επιχείρημα ότι μια ελεύθερη κοινωνική δομή δεν είναι τόσο ισχυρή προς τα έξω όσο μια δεσποτική δομή, και άρα πρέπει να εγκαταλειφθεί σε περίοδο πολέμου κι επαναστάσεων, μου φαίνεται αστήριχτο κι εν μέρει ύποπτο. Είτε είναι βάσιμο είτε όχι, σίγουρα σαν επιχείρημα είναι βολικό πρόσχημα με βάση το οποίο κάποιο δεσποτικό καθεστώς μπορεί να παραπλανήσει μια ελεύθερη κοινωνία.

Η ελευθερία, το δικαίωμα δημόσιας αντιπολίτευσης, συχνά καθυστερεί αποφάσεις, κι αναμφίβολα δαπανά κοινωνική ενέργεια σ' εσωτερικές συγκρούσεις. Και οι δυο αυτές συνέπειες συμβάλλουν στην εξωτερική αδυναμία. Κάλιστα όμως μπορεί να ισχύει ότι αυτή υπεραναπληρούται από δυο άλλες συνέπειες της ελευθερίας, σε αντίθεση προς το δεσποτισμό. Σ' ένα ελεύθερο καθεστώς υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες για την ανάπτυξη και την αξιοποίηση δημιουργικών δυνάμεων και ατόμων που δεν είναι δυνατό να εξωτερικευθούν στο δεσποτισμό. Και, δεύτερον, η δημόσια κριτική από την αντιπολίτευση φανερώνει σφάλματα της κυβερνώσας ελίτ, που ίσως νάναι μοιραία εάν συνεχιστούν επί μακρόν κι ανεργμάτιστα, εξαναγκάζοντάς την να τα επανορθώσει.

Το γεγονός ότι αυτή η κριτική λειτουργία της αντιπολίτευσης αξίζει να περισωθεί, ενώ γίνεται αποτελεσματική μόνον όπου υπάρχει ελευθερία, μπορεί να καταδειχθεί μ' εμπειρικά παραδείγματα, θετικά και αρνητικά. Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου σε πολλές περιπτώσεις οι δραστηριότητες των εξτρεμιστών «Μαύρων Ρεπουμπλικάνων» στο Κογκρέσο ήσαν ένα παροδικό εμπόδιο· είναι όμως λίαν αμφίβολο κατά πόσον ο Βορράς θα είχε κερδίσει τον πόλεμο εάν δεν είχε υποστεί τη σφοδρή κι ανελέητη κριτική τους όσον αφορά τη Διοίκηση και τους συμβιβαστικούς. Στον πόλεμο του 1914, μια ευρύτερη ανοχή δημόσιας αντιπολίτευσης θα υποχρέωνε δίχως άλλο τη βρετανική ηγεσία να υιοθετήσει το άρμα μάχης τουλάχιστον ένα χρόνο νωρίτερα απ' ό,τι το έκαμε, μ' ενδεχόμενο αποτέλεσμα τη σωτηρία πολλών ζωών και ταχύτερη νίκη. Στο σημερινό Πόλεμο, η Γερμανία κάλλιστα θα απέφευγε μερικά βαριά στρατηγικά σφάλματα, κυρίως σε συνάφεια με τη ρωσική εκστρατεία, εφ' όσον κάποιος βαθμός ελευ-

θερίας θα επέτρεπε την ύπαρξη ενεργούς δημόσιας αντιπολίτευσης. Σ' αυτήν εδώ τη χώρα, οι αδιάλλακτοι θιασώτες της αεροπορικής ισχύος δεν κατόρθωσαν να επιβάλουν τη γενική έποψή τους· η δραστήρια όμως δημόσια προπαγάνδα τους αναμφίβολα άσκησε σημαντική επιρροή ώστε να αντισταθμιστούν κάπως οι ανεπίστρεπτα ξεπερασμένες απόψεις που επικρατούσαν στην κορυφή των στρατιωτικών δυνάμεων και της Διοίκησης. Δίχως τη δημόσια κριτική του προγράμματος παραγωγής, ιδιαίτερα σε ατσάλι, πετρέλαιο και καουτσούκ και το κριτικό έργο των επιτροπών έρευνας του Κογκρέσσου, το εσωτερικό πρόγραμμα πολέμου θα είχε ήδη καταρρεύσει.

Ως προς την οικονομική απειλή, αληθεύει ότι, αφού η οικονομική ισχύς περιλαμβάνει τόσο μεγάλο ποσοστό της συνολικής κοινωνικής ισχύος, η πλήρης συγκέντρωση όλης της οικονομικής ισχύος σ' ένα κεντρικό κρατικό μηχανισμό θα κατέστρεφε κατ' ανάγκη τα θεμέλια της ελευθερίας. Αυτό το συμπέρασμα, διατυπωμένο θεωρητικά από τους μοντέρνους μακιαβελλικούς, αποδείχθηκε εμπειρικά από την ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης. Υπ' αυτές τις συνθήκες, καμμιά άλλη κοινωνική δύναμη δεν μπορεί να διατηρήσει επαρκή ανεξαρτησία ώστε να ταχθεί υπέρ της ελευθερίας. Όλες οι κοινωνικές δυνάμεις είτε εξαλείφονται είτε απορροφώνται από το συγκεντρωτικό κράτος. Τα δικαιώματα ατομικής καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα εργαλεία παραγωγής σήμαιναν —ακόμη και σε συνθήκες μονοπωλιακές ή τραστ σε πολλούς βιομηχανικούς κλάδους— επαρκή κατάκτηση οικονομικής ισχύος που παρείχε κάποια βάση ελευθερίας. Παρ' όλα αυτά, δεν έπεται ότι η εξάλειψη των δικαιωμάτων ατομικής καπιταλιστικής ιδιοκτησίας θα καταστρέψει κάθε ενδεχόμενο στήριγμα πολιτικής ελευθερίας. Ελευθερία η ανεξαρτησία, με την ειδική σημασία που δόθηκε σ' αυτούς τους όρους εδώ, υπήρχε, τουλάχιστον σε κάποια έκταση, μαζί με μη-καπιταλιστικές οικονομικές δομές: για παράδειγμα σε δομές δουλείας ή φεουδαλικές. Η ελευθερία προβάλλει την αξίωση να μη συγκεντρώνεται όλη η οικονομική ισχύς, πλην όμως υπάρχουν κι άλλα μέσα πέραν των δικαιωμάτων καπιταλιστικής ιδιοκτησίας ώστε να αποτραπεί τέτοιου είδους συγκέντρωση.

Ήδη στην προηγούμενη γενιά, τα δικαιώματα καπιταλιστικής ι-

διοκτησίας αναμφίβολα έγιναν όλο και πιο εικονικά. Ακόμη και αν εξαλείφονταν, αν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στα εργαλεία παραγωγής ανήκαν τυπικά στο κράτος, η οικονομική ισχύς ήταν δυνατό να διαμοιράζεται. Το ίδιο το κράτος, για παράδειγμα, μπορούσε να αποκεντρωθεί. Ή οι οικονομικές δυνάμεις μπορούσαν να κατανεμηθούν σε συνδικαλιστικούς ή λειτουργικούς φορείς: διαχείριση, εργάτες, καταναλωτές ή διαφορετικοί βιομηχανικοί κλάδοι θα λειτουργούσαν σαν χωριστές οργανωμένες ομάδες με σχετική ανεξαρτησία. Στη θέση της παλιάς καπιταλιστικής αγοράς, συγκροτημένης από τις λειτουργίες των επιμέρους ιδιοκτητών, θα εμφανιζόταν ένα νέο είδος αγοράς συγκροτημένης από τη δράση των λειτουργικών και συνδικαλιστικών ομάδων ως μονάδων, και από τους πολυειδείς συναφείς κρατικούς θεσμούς. Μια τέτοιου είδους εξέλιξη, πόρρω απέχουσα από φαντασίωση, έχει ήδη προετοιμαστεί από πολλές απόψεις με τις δομικές οικονομικές μεταβολές των τελευταίων δεκαετιών.

Οι μαρξιστές και οι δημοκράτες ολοκληρωτικοί ισχυρίζονται ότι η ελευθερία μπορεί σήμερα να διασφαλιστεί μόνο με τη συγκέντρωση όλων των κοινωνικών δυνάμεων και ειδικά των οικονομικών στο κράτος το οποίο, όταν διευθύνεται από δαύτους ή συνοδοιπόρους τους, το ταυτίζουν με το λαό. Οι συντηρητικοί υποστηρικτές των παλιού τύπου καπιταλιστών υποστηρίζουν πως η ελευθερία θεμελιώνεται με καπιταλιστική ατομική ιδιοκτησία και μπορεί άρα να διασφαλιστεί μονάχα με την επιστροφή στον ιδιωτικό καπιταλισμό. Και οι δύο συνομαδώσεις, για διαφορετικούς λόγους, σφάλλουν: ή, καλύτερα, τα επιχειρήματα και τα προγράμματά τους είναι καθαροί μύθοι που δεν εκφράζουν κινήματα πολιτικής ελευθερίας, αλλά αγώνα για έλεγχο επί της δεσποτικής ή βοναπαρτιστικής τάξης την οποία αμφότερες επισπεύδουν. Η συγκέντρωση όλων των κοινωνικών δυνάμεων στο κράτος, στην πραγματικότητα θα κατέστρεφε κάθε ενδεχόμενο ελευθερίας. Από την άλλη πλευρά, είναι ψεύδος ότι η καπιταλιστική ατομική ιδιοκτησία αποτελεί το μοναδικό θεμέλιο πολιτικής ελευθερίας: ούτως ή άλλως είναι αδύνατο να επιστρέψουμε στον ιδιωτικό καπιταλισμό.

Δεν μπορούμε, νομίζω, να καθορίσουμε με κάποια βεβαιότητα τι

μεταβολές χρειάζονται ώστε να επιβιώσει η ελευθερία κατά την επόμενη ιστορική περίοδο. Γνωρίζουμε όμως κάτι για τις συνθήκες υπό τις οποίες είναι πιθανό να επιβιώσει η ελευθερία. Ξέρουμε ότι το πεπρωμένο της δεν θα κριθεί από τον πόλεμο ή τις οικονομικές μεταβολές και μόνον, ούτε από το γενικό χαρακτήρα της μεγάλης κοινωνικής επανάστασης που μας καθοδηγεί. Η πολιτική ελευθερία είναι η συνισταμένη των ανεπίλυτων συγκρούσεων μεταξύ διαφόρων μερίδων της ελίτ. Η ύπαρξη τούτων των συγκρούσεων συσχετίζεται κατ' ακολουθίαν με την αλληλεπίδραση διάφορων κοινωνικών δυνάμεων που διατηρούν τουλάχιστον αξιοσημείωτο βαθμό ανεξαρτησίας. Το μέλλον της ελευθερίας εξαρτάται, επομένως, από την έκταση κατά την οποία, είτε λόγω απρόβλεπτου συμβάντος ή συνειδητού σχεδίου, η κοινωνία θα εμποδίσει την απολίθωσή της.

Μετάφραση: Γιώργος Ν. Μερτίκας

